

Az ezredévi emlékmű.

Budapest, aug. 12.

Tizenöt év óta dolgozik Zala György a nagy millenáris emléken. S még vagy harmadfél esztendőre van szükség, hogy befejezhesse.

Kolosszális alkotás ez. Régóta kész építészeti részében csak a keretek vannak megadva: azokat félszáznál több szoboralak ércöntvényével és bronzreliefekkel kell betöltenie. Az egész kompozícióból tizenhét figura már helyén áll; további tizenkettő utban van oda, a hátralevő huszonhét alak és domboru mű mintázata nagyrészt az öntőműhelyt várja, a többi is meglesz, mielőtt a mester zsufolt műtermében hely jut nekik.

A ráfordított hosszú időért kár türelmetlenkedni. Ily óriási munkához évtizedek kellene. Páris vendome-oszlopa, Róma Viktor Emánuel szobra egyszerűbb föladat volt, mégis amaz majdnem ennyi, emez kétannyi időbe került. Zala tíz esztendőre becsülte a szükséges lusztrumot, s be is érte vele, ha dolgozó társakra számíthat, a kik közt a munkát fölözthetja. De az eredménnyel az első próbáknál nem volt megelégedve: a beszállított minták egész sorát vissza kellett utasítania, mert nem feleltek meg intencióinak. Így szállt vissza az egész műterhe s nagy felelőssége az ő vállaira. Neki feküdt, meg is bírta, de évekre került, a mik kívül estek első számításán.

Ezzel vele járt a költségkérdés bonyodalma. A kárba veszett nyers munkát ki kellett fizetni, s ha pótlására ráfizetett is a magáéból, a vesztett időt nem téríthette meg. Másfél évtized alatt lényegesen megrágult a beszerzendő anyag, a technikai segéd munkások díja, az öntő-intézet számlája. A különbözetet csak részben egyenlíthette ki azzal, hogy az emlékműnél egyszerűsíteni próbált egyet-mást: törült a programból két allegorikus csoportozatot, a miknek kőtalapzata a mű fenékfala előtt, a középső nyílás küszöbénél kétoldalt már megépült. A másfél millió koronás büdzsé hitele ki van merítve, s póthitelre van szükség, hogy a mű befejezhető legyen.

A közvélemény ez emlék iránt elfogódott s a kritika igazságtalan kifakadásokkal támad mostanság ellene. Mintha a műalkotás nem felelne meg a közönség várakozásainak, s ily hosszú várás után a büdzsé kimerülése a türelmet is végképp kimerítette volna.

Kritikát ez idő szerint csak a kész arhitektúráról lehet mondani. S a közvéleménynek igaza van, mikor a kövázlattal elégtelen. Schikerdanz mester nagyon is sietett vele; elnagyolta.

Az oszlopmű eredetileg oly gyöngye alkotás volt, hogy a téli szélviharok is meg-ingatták: le kellett felében hordatni és szolidabb módon újra fölépíteni. A hátsó kettős hemiciklussal is baj van most: ormótlan faltestéből tizennégy üres fülkenyílás mered ki, a mik négyakkorák, mint a beljűk állítandó figurális alakok. Az építész teljesen különvált a szobrásztól, az architektúra nem törődött a szkulpturával, összhangzatos egész helyett olyasmik kerül ki így kezűkből, mintha hadilábon álltak volna egymással. A nyílásokba arányos posztamentumokat, az alakok fölé baldakinokat kellett volna helyezni, hogy a rés kellőleg betöltődjék.

Zala György alkotásáról bármely kritikát mondani ez idő szerint még nagyon is korai. Az egész nagy kompozíció művészi hatása csak akkor lesz teljes, ha valamennyi részlet együtt látható a maga helyén. Mai csonkaságában a monumentum félszeg benyomást tesz s ebből itélni nem szabad.

Egyetlen eredendő hibája a műnek, a min

többé senki sem változtathat, hogy az Andrássy-ut két kilométeres távlatában összezsugorodik s csak közletről élvezhető. Ily perspektív hatásokra semmiféle szobornü nem alkalmas, mert a szobrászat vonalai, rajzbeli finomságai a nagy messzeségben soha sem érvényesülhetnek. Ha az volt a cél a millénáris emlékkal, hogy mint tömeg is imponáljon s nagy térséget, messzeható erővel töltsön be: akkor hiba volt oly műalkotásba fogni, a hol a szobrász szaval s az építészé a kíséző zene. Föl kellett volna cserélni köztük a szerepeket, hogy az arkitektus alkosson, a szobrász pedig csak díszítsen.

Volt is róla szó annak idején, hogy az Andrássy-utat a millénium alkalmára egy hatalmas diadalkapuvall fejezzük be. Ez magasan kiemelkednék a főváros háztengeréből, jellegzetes ponttá végződnék Budapest panorámájában, s érvényesülne az avenü két kilométernyi távolságából is. A szobrász megrakhatta volna a kapu tetejét allegórikus alakokkal, falait történeti relifekkel, merész ívei pedig múltunk dicsőségét hirdetnék, melynek diadalmas századaít illeti a megtiszteltetés, hogy szellemükkel az ezredévi ünnepkor e porta triumfálsion átvonuljanak.

Az akkori Wekerle-kormány hajlott is e megoldás felé. De el kellett ejtenie, mert építészeink huzódóztak tőle, vagy mélységesen hallgattak, nem lévén róla semmi gondolatuk. Esmével egyedül Zala György jött s örülhettünk neki, mert igaz lelkesedés, művészi becsvágy és a maga nagy tudásának, izlésének, mesteri nimbuszának egész varázsával lépett föl mellette.

Terve az volt, hogy a budapesti millénáris emlék a magyar történelemnek valóságos allegóriája legyen. Előtérbe állítá a hét vezér lovas-csoportját, élén a honalapító Árpáddal, háromszoros életnagyságban. Velük plasztikus eszmei kapcsolatba hozta a tíz évszázadot, a mik a honfoglalásra következtek. Oszlopot emelt fölélük, tetején a legendai angyallal, ki a koronát és kettős keresztet hozza, annak jeléül, hogy a megalakuló magyar állam nemzetföntartó oszloppá a kereszténység s a királyság által lesz. A háttér kettős hemicklusában pedig bemutatja történeti korszakaink ivbe hajló diadalsarnokát: benne öt nagy királyt az Árpádok, kettőt az Anszúk házából egyfelől, Hunyadi János kormányzót, Korvin Mátyást s öt emlékezetes uralkodót a Habsburg-házból másfelől. Ez alakokkal párhuzamosan egykoru történeti relifeket szánt a hemicklus alsó övezetébe, — a párkány fölé pedig allegóriákat, a mik egyik oldalon a nyerstermelést s a háborut, másikon a nagyobb szellemi kulturát s a békét ábrázolják. Csupa beszédes részletből, erőteljes mondatokból van e kompozíció összetéve, a mik együtt ugy hatnak, mint egy nagy lendületű óda, mely nemzetünk multjában jubiláló jelenkorát és messze jövőjét dicsóít meg.

A művész nagy lelkiismeretességgel mélyedt el föladatának minden részletébe. Az egyes alakok megannyi hosszú tanulmány eredménye. Árpád vezér mintázatából a barbár energia és fejedelmi akarat imponáló ereje, Korvin Mátyás alakjából az egész reneszánsz hatalmas fénye és felsőbbsege beszél. Az oszlop fölött lebegő arkangyal, mint szobrászi mű oly tökéletes, hogy Párisban a grand prix-t szerezte meg alkotójának. A többi figura is egyenkint tele van jellemzetességgel, s egy-egy erős egyéniség, koruk szelleme, az allegórikus vonalban pedig eszmei mélység, erő és ihlet sugárzik róluk.

Csak be kell várni, hogy az egész szerkezet együtt legyen, s a vonalak a tervezett harmóniában találkozhassanak. Akkor lesz idő a kritikára; addig minden korai bírálat épp ugy tárgyaltalan ma, mint a mily méltányosság nélkül való.

A mű befejezése bizonynyal póthitelt kíván, hogy a kész minták az öntőbe legyenek adhatók, a még hiányzókat Zala megmintázhassa, a hemicklus tulnagy fülkét pedig az aránylag alacsony figurák magasabb talapzatra állításával, a királyi alakok fölé menyezet-emeléssel, betölthesse. A hiányzó összeget a kormány — ugy halljuk — utalványozni fogja, s a mű két év mulva megéri a leleplezési ünnepet.

Lehetetlen is, hogy a segítség megtagadás-sék egy oly vállalattól, melybe az állam többet fektetett másfél milliónál. Félben hagyni a művet nem

szabad, mert akkor az egész tőke kárba vész, s az emlék csonka maradványait is szégyenszemre el kellene onnét távolítanunk.

Ellenben, ha befejezheti Zala György ezt a hatalmas kompozíciót, mint szobrászmunka a magyar művészet egyik legnagyobb alkotása, a millenniumnak pedig legragygóbb emléke lesz.